

Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan'ın Acayip Hikâyesi

Y. Hakan Erdem

İstanbul, Doğan Kitap, 2012, 400 sayfa, ISBN: 9786050911954

Sibel YALI*

Bu yazıyı kaleme alma fikri, ABD Başkanı Donald Trump'ın 24 Nisan anma törenleriyle ilgili mesajının büyük bir merakla bekleniyor olmasından kaynaklı rahatsızlık üzere gelişti. Zira, ABD Temsilciler Meclisi'nden 80'i aşkın kişinin Trump'a mektup göndererek 1915 olaylarını 'soykırım' olarak tanımlamasını istemesi, gözlerin Beyaz Saray'a dönmesine yol açtı. Nihayet beklenen gün geldi ve Trump, Pazartesi günü 1915 olaylarıyla ilgili yayımladığı açıklamasında, '*Büyük Felaket*' anlamına gelen '*Meds Yeghern*' ifadesini kullandı. Açıklamasında "*20'nci yüzyılın en kötü kitlesel mezalimlerinden biri*" ifadesini kullanan Trump'a Türkiye'den tepki gecikmedi. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, "*ABD Başkanı Trump'ın "1915 Olayları" hakkında 24 Nisan 2017 günü yaptığı yazılı açıklamadaki yanlış bilgi ve tanımlamaların, bazı radikal Ermeni çevrelerin*

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, e-posta: ataman_si@yahoo.com

yıllar içinde bu ülkede propaganda metotlarıyla oluşturdukları bilgi kirliliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir" dendi. Açıklamada ayrıca ABD'nin 'tek taraflı tarih anlatılarına itibar etmemesi' istendi.¹

Öncelikle soykırım kelimesinin öyle gelişigüzel kullanılmayacağına altını çizmek gerekmektedir zira soykırım suçu Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli **Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmesi** hükümleri uyarınca yetkili mahkeme kararı ile saptanabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın mezalimlerine karşı doğrudan bir tepki olan işbu sözleşme, soykırım suçunu ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu yok etme amaçlı belli eylemlerin gerçekleştirilmesi olarak tanımlamakta ve devletlere bu suçun faili olduğu iddia edilen kimseleri adalet önüne getirme yükümlülüğü getirmektedir.² Bu sözleşme çerçevesinde yetkili mahkeme onbir ülke için soykırım suçu kararı vermiştir.³ Osmanlı Devleti'nde 1915-1917 yılları arasında vuku bulan olgularla ilgili bir mahkeme kararının bulunmaması, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de töhmet altında bırakılmaması gerekmektedir. Halbuki gerek akademisyenlerden gerek ülke liderlerinden tek taraflı tarih anlatıları ve ön kabul dayatmaları gelmekte, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına bir çeşit psikolojik taciz uygulanmaktadır. Bu yazının konusunu da bu tarz bir ön kabulde ele alınan bir hatırat oluşturmaktadır.

İlgili hatırat 1947 yılında Boston merkezli bir şirket tarafından yayınlanan "**Captain Sarkis Torossian, From Dardanelles to Palestine: A True Story of Five Battlefronts of Turkey and her Allies and a Harem Romance**", Türkçe karşılığı ile "Çanakkale'den Filistin'e: Türkiye ve Müttefiklerinin Beş Cephesinin Gerçek Bir Hikâyesi ve Bir Harem Romansı" isimli kitaptır. Bu kitap Ayhan Aktar'ın⁴ eline 1992 yılında Amerika'da bulunduğu sırada geçmiştir. Aktar, yıllar sonra bu hatıratı Türkçeleştirmiş ve kendi değerlendirmeleri ile "**Yüzbaşı Sarkis Torosyan: Çanakkale'den Filistin Cephesine**" başlığı altında 2010 yılında kitap olarak okuyucusuyla paylaşmıştır. Kitabın orijinal başlığındaki "**Harem Romansı**"nın Türkçe metin başlığında yer almayışı soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Bu hatırat, özellikle 1915 olaylarına referans veren tartışmaların ciddi bir biçimde kritik edilmesi konusunda bir örnek teşkil etmektedir.

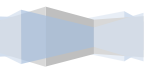
Bu bağlamda, Yusuf Hakan Erdem'in 2012 yılında kaleme aldığı "**Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan'ın Acayip Hikayesi**" adlı eleştirel çalışması son derece önemlidir. Zira bu çalışma, birbiriyle ilintili üç metine eş zamanlı referans vermektedir. Bu metinlerden ilkinin Çanakkale Savaşı'nda ilk düşman zırhlısını batıran tabyanın komutanı olduğu iddia edilen Ermeni subay Torosyan'ın 1947 tarihinde İngilizce yayınladığı hatıratı oluşturmaktadır. İkinci metin, Ayhan

¹ BBC Türkçe, Trump'ın 24 Nisan mesajına Türkiye'den tepki. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39701055>. Erişim: 25-04-2017.

² Uluslararası mahkeme sonuçları ve hukuki yorumları için bkz: <https://www.ushmm.org/confront-genocide/justice-and-accountability/introduction-to-the-definition-of-genocide> Erişim: 17-04-2017.

³ Bosna Hersek, Burma, Kamboçya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Irak, Ruanda, Güney Sudan, Sudan, Suriye ve Zimbabve.

⁴ Sosyolog, Yazar, Bilgi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

Aktar'ın Türkçeleştirdiği hatıratın çevirisidir.⁵ Üçüncü ve son metin de Ayhan Aktar'ın Türkçeleştirdiği kitaba eklediği giriş ve dipnotlarından oluşan metin çalışmasıdır. Hakan Erdem adı geçen metinleri değişik bağlamlarda ele almış, bu metinlerin içerdiği bilgileri sorgulamış ve bunlar üzerinden görüşler beyan etmiştir. Buna göre Sarkis Torosyan isimli bir zatın geçmişte yaşayıp yaşamadığı ya da Osmanlı Ordusunda görev yapıp yapmadığı ihtimal dâhilindedir. Ancak metin içeriğinde referans verilen tarihler, isimler ve bir takım olgular tarihsel süreçte soru işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Erdem, Torosyan'ın metninde tarih bilgisiyle sınanabilen somut verilere cevaplar aramış ve araştırma kapsamında metnin sürekli sorun ürettiği sonucuna ulaşmıştır.

Ayhan Aktar ise Torosyan imzalı hatıratı ön kabul ile ele almış, metnin 5N1K kuralınca bir değerlendirmesini yapmamıştır. Yazara göre Sarkis Torosyan *Kayseri'nin Everek (Develi) kazasında doğumlu bir Ermenidir. 1914 yılında Harbiye Topçu Okulunu bitirmiştir. Önce, Osmanlı Ordusu tarafından Almanya'da Krupp fabrikasında staja yollanmış, daha sonra, Çanakkale cephesindeki Ertuğrul Tabyasına komutan olarak atanmıştır. Düşman donanmasının 19 ve 25 Şubat 1915 tarihlerindeki saldırılarına karşı kahramanca direnmiştir. 18 Mart 1915 günü Rumeli Hamidiye Tabyasının komutanı olarak savaşmış ve savaşta ağır yaralanmıştır. Daha sonra, Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından kendisine takdirname verilmiş ve "Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Harp Madalyası" ile ödüllendirilmiştir. Rütbesi de Üsteğmenlikten Yüzbaşılığa yükseltilmiştir. Çanakkale'de Alçitepe savaşlarına 8. Tümen'in Topçu Taburu komutanı olarak katılan Yüzbaşı Torosyan, daha sonra Makedonya, Romanya, Irak ve Filistin cephelelerinde savaşmıştır. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Osmanlı Ordusunda savaşan Ermeni subay ve askeri doktor ailelerinin tehcir edilmemesi konusundaki kesin emirlerine rağmen, Develi'nin İttihatçı Kaymakamı Salih Zeki Bey, Yüzbaşı Torosyan'ın ailesini Suriye çöllerine sürmüştür. 1917 yılında kız kardeşi Bayzar'ı Suriye'deki kamplarda bulan Torosyan, ailesini öldürenlerden intikam almak amacıyla 19 Eylül 1918 günü saf değiştirerek Arap isyanına katılmıştır. Madalya sahibi 'savaş kahramanı' iken, bir günde 'vatan haini' olmuş, 1920 yılında ise ABD'ye göç etmiştir.*

Erdem'e göre Torosyan'ın kim olduğunu kesin olarak bilmemize imkan bulunmamaktadır ancak tarihi ve olayları belgeler ışığında bilmemiz mümkündür. Zira, Çanakkale Savaşı konusunda hazırlanmış külliyat üzerinden verilere ulaşılması söz konusudur. Erdem, bu bilgilerle Yüzbaşı Torosyan'ın anılarını karşılaştırdığı zaman, bu bilgilerin tarihsel gerçeklikle uyuşmadığını göstermektedir. Örneğin; Torosyan, 19 Şubat 1915 günü Ertuğrul Tabyasının komutanı olarak bir gemi batırdığını söylemektedir. Hakan Erdem, o tarihte batan bir geminin olmadığını ifade etmektedir. Yazar, bu bilgiye hem Osmanlı hem de İngiliz kaynaklarından ulaşılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir.

Bir diğer ilginç iddia Torosyan'ın İstanbul'da Enver Paşa'nın huzuruna çıktığı zaman vuku bulmaktadır. Torosyan, Paşa'nın yanında Von Der Goltz ve Liman Von Sanders'in olduğunu söylemektedir. Torosyan bu insanlardan "müşavir Almanlar" olarak bahsetmektedir. Hakan Erdem,

⁵ Çeviride soykırım kelimesi kullanılmıştır hâlbuki genocide kelimesi o tarihte hukuk literatüründe henüz yer almamaktadır.

Torosyan'ın bu konudaki tutarsızlığını da ortaya koymaktadır. Zira Torosyan'ın Sanders'i gördüğünü söylediği sırada Sanders, Çanakkale'de 5. Ordu'nun komutanı olarak görev yapmaktadır. Bu durumda Enver Paşa'nın yanında olması söz konusu değildir. Erdem, bu tutarsızlığın Aktar tarafından da dile getirildiğini vurgulamaktadır.

Bir başka vahim iddia Enver Paşa'nın Torosyan'a "Ne dersin, şimdi İngilizler kara harekâtı yapıp bizi zorlayabilirler mi" diye sorması konusundadır. Torosyan, Paşa'ya "Hayır, hem yapsalar ne olur? Vatansever askerlerle biz orayı koruruz" cevabını vermektedir. Hakan Erdem, Enver Paşa'nın böyle bir soru sormasının ihtimal dahilinde olamayacağını altını çizmektedir zira o sırada İngilizlerin zaten bir aydır kara harekâtında olduklarının tespitini yapmaktadır. Bu tutarsızlıkları, İstanbul Tuğgeneralı, Gayrimüslimlerin Askerlik Davası, Aşçı Baba Tepesi, Mesudiye Zırhlısı ve Filistin Cephesi başlıkları altında ele alınan saptamalar takip etmektedir.

Torosyan Hatıratı ile ilgili bir diğer önemli tespit 2013 yılında Edhem Eldem⁶'den gelmiştir. Eldem, Torosyan'ın anılarında kötü kalitede bir röprodüksiyonla yer alan Enver Paşa imzalı bir Osmanlı belgesinin ve buna ilaveten kitapta yer almayan ama Torosyan'a ait olduğu sanılan ikinci bir belgenin yüksek çözünürlükteki görüntülerinin aslında sahte birer belge olduklarının tespitini yapmıştır. Belge konusunda tecrübe sahibi bir tarihçi olan Eldem, hatıratındaki belgelerin sahte olduğunu açıklamış ve bu konudaki detayları "**Torosyan Belgeleri ve Sonrası**" başlığı altında bir makale olarak yayınlamıştır.⁷ Belgelerin sahte olması Torosyan adlı bir zatın o tarihte yaşayıp yaşamadığını ya da olanların gerçek mi kurmaca mı olduğunu kesinkes ispatlamaya yetmemiştir elbette!

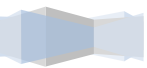
Bu noktada cevap niteliğinde düşünülebilecek bir çalışma 2015 yılında Bülent Somay'dan gelmiştir.⁸ "**Tarih, Otobiyografi ve Hakikat: Yüzbaşı Torosyan Tartışması ve Tarihyazımı**" başlıklı derlemede, Torosyan'ın anıları etrafındaki tartışma, anılara yöneltilen eleştiriler, milliyetçi tarih yazımının sorunları ve anıların nasıl okunması gerektiği gibi konular ele alınmıştır. Kitapta Taner Akçam, Ayhan Aktar, Suavi Aydın, Ohannes Kılıçdağı ve Kahraman Şakul'un yazıları yer almıştır. Kitap ağırlıklı olarak, Halil Berktaş, Hakan Erdem, Cemil Koçak ve Edhem Eldem'in Torosyan hatıratına yönelik eleştirilerine bir cevap niteliği taşımaktadır. Hatta bu cevap kitapta "Yüzbaşı Torosyan Tartışması yahut 'Alaturka' Tarihçiliğin Açmazları" alt başlığı içinde uzun uzun ele alınmıştır. Bu bölüm kitabın yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Bu bağlamda kitap bir derleme olmaktan uzaklaşarak taraf olma yönünde bir ağırlık kazanmaktadır.

Bu husus, 1915 olaylarının bir soykırım olarak değerlendirilmesi hatta kabul edilmesi ya da ettirilmesi istikametinde bir ağırlık kazanmaktadır. Zira kitap, Torosyan anılarını bir "travma metni" olarak yansıtmaktadır. Bu çerçevede, ilgili hatıratın bir tesadüf eseri bulunması; bir gecede hayretler içinde okunması ve Yüzbaşı Torosyan'a duyulan hayranlıktan tam 20 yıl sonra Türkçeleştirilerek okuyucuyla

⁶ Tarihçi, Yazar, Boğaziçi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

⁷ Edhem Eldem, "Torosyan Belgeleri ve Sonrası", Toplumsal Tarih, Şubat 2013. S.38-44.

⁸ Edebiyatçı, Yazar, Bilgi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

paylaştırılması oldukça manidar kabul edilmelidir! Hatırat, popüler tarihe kazandırılan yeni bir kaynak olarak görülmelidir! Bu kaynağın İngiliz Dili ve Edebiyatçısı, Bülent Somay tarafından “2015” yılında çalışılması da oldukça ilginç görülmelidir! Zira bu çalışma, Avrupa Parlamentosu’nun (AP) 1915 olaylarına ilişkin, sözde Ermeni soykırımına dair karar tasarısını⁹ oy çokluğuyla kabul etmesi ile aynı döneme denk gelmektedir. Bu kabulü, Alman hükümetinin 2016 yılındaki kabulü takip etmiştir.¹⁰ Anlaşılan o ki akademik çevreler, parlamentolar ve lobiler Türkiye’den bir şey talep etmektedir! Bu talebin içeriğini hukuki bağlayıcılığı olmayan AP’nin ilgili önergesinden öğrenmekteyiz. Önergeye göre Türkiye, “geçmişle yüzleşmeli ve 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını kabul etmelidir”. Geçmişle yüzleşmek! Peki, geçmişle nasıl yüzleşilir? Bir başka deyişle geçmişle nasıl karşı karşıya gelinir?

Hakan Erdem, bunu başarıyor ve belgelerle yüzleşerek bize neyin doğru neyin yanlış olduğunu **“Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan’ın Acayip Hikayesi”** adlı eleştirel çalışmasında bir bir anlatıyor. Bu bağlamda Hakan Erdem’in hazırladığı bu çalışma tarihçilik ve tarih yazımı konusunda liselerde ve yüksek okullarda okutulması gereken vaka çalışmaları için ciddi bir rehber niteliği taşıyor. 1915 yılında yaşananlar için üzüntü duyuyor ancak töhmet altında bırakılıyor olmaktan ciddi rahatsızlık hissediyorum. Bu rahatsızlığın giderilmesi hususunda tarih araştırmacılarına ciddi görevler düştüğünü de bu vesile ile hatırlatmak istiyorum.

⁹ European Parliament resolution of 15 April 2015 on the centenary of the Armenian Genocide (2015/2590(RSP)).

¹⁰ Almanya, Ermeni soykırımını tanıyan 29’uncu ülkedir. Karar siyasi nitelikli olup, hukuki nitelik taşımamaktadır.